

Učíme ekonomii 90 let

ANTONIE
DOLEŽALOVÁ
a kolektiv

UČÍME EKONOMII 90 LET

Učíme ekonomii 90 let

ANTONIE DOLEŽALOVÁ
a kolektiv

Wolters Kluwer
Česká republika

Vzor citace: DOLEŽALOVÁ, A., et al. *Učíme ekonomii 90 let*.
1. vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2011. 284 s.

Klíčová slova: Vysoká škola obchodní, Vysoká škola věd hospodářských,
Vysoká škola ekonomická, české ekonomické myšlení, výuka
ekonomie, marxismus

Autoři jednotlivých kapitol:

Catherine Albrecht	1.3
Ilona Bažantová	3.2
Markéta Devátá	1.5, 3.4
Antonie Doležalová	vedoucí autorského kolektivu, úvod, 1.1, 1.2, 2.1, 3.1, závěr, resumé, seznam pramenů, literatura, rejstřík, překlad kapitoly 1.3
Zuzana Džbánková	2.2
Zuzana Hrdličková	2.4
Jitka Koderová	2.5, 3.5
David Lipka	3.8
Lidmila Němcová	exkurz 1
Václav Němec	1.4
Martin Polášek	3.3
Jiří Rezník	1.6
Milada Sekyrková	2.3
František Stellner	exkurz 2
Miroslav Ševčík	3.6
Věra Škochová	exkurz 3
Dušan Tříška	3.7

Recenzenti: doc. Ing. Karel Půlpán, CSc.
doc. Ing. Pavel Sirůček, Ph.D.

Poděkování za laskavou podporu při vydání knihy patří ČSOB, a. s.

© Antonie Doležalová a kolektiv, 2011

ISBN 978-80-7357-641-7

OBSAH

Úvod	9
1 Kapitoly z dějin jedné instituce	21
1.1 Úvod	21
1.2 Založení Vysoké školy obchodní	22
1.2.1 Hospodářsko-politická situace po vzniku Československa	23
1.2.2 Inspirace pro vznik Vysoké školy obchodní	26
1.2.3 Vysoká škola obchodní v legislativním procesu	30
1.2.4 Plat vysokoškolského pedagoga	35
1.2.5 Závěr	36
1.3 Dvě proměny: Počátky a konec Vysoké školy obchodní, 1919–1953	38
1.3.1 Počátky vyššího vzdělávání v oboru ekonomie	39
1.3.2 Vysoká škola obchodní ve 40. letech 20. století	42
1.3.3 Personální otázky v letech 1945–1948	44
1.3.4 Reforma osnov v letech 1945–1948	46
1.3.5 Změny v personálních otázkách, osnovách a řízení univerzity po únoru 1948	49
1.3.6 Uzavření Vysoké školy věd hospodářských	54
1.3.7 Závěr	57
1.4 Vzpomínky studenta Vysoké školy věd hospodářských z let 1948 až 1951	58
1.4.1 V prvním ročníku	60
1.4.2 Výuka jazyků	64
1.4.3 Překvapení ve druhém ročníku	66
1.4.4 Třetí ročník a (nečekané?) ukončení studia	68
1.4.5 Závěr	69
1.5 Vysoká škola politických a hospodářských věd a problém (dis)kontinuity výuky ekonomie v letech 1949–1953	73
1.5.1 Vysoká škola politická a sociální v Praze a její transformace po únoru 1948	74
1.5.2 Vysoká škola obchodní a její změna na Vysokou školu věd hospodářských	76
1.5.3 Zřízení Vysoké školy politických a hospodářských věd	79
1.5.4 Reorganizace VŠPHV	83

1.5.5	Naplnění cílů „socialistického vzdělávání“	85
1.5.6	Závěr	89
1.6	Ústav pro plánování při Filozofické fakultě Palackého univerzity v Olomouci v letech 1949–1953	92
1.6.1	Zápas o koncepci organizace vysokoškolské výuky v duchu skladebné filozofie	93
1.6.2	Souboj o čas a finance	95
1.6.3	Ústav pro plánování, jeho proměny a význam	98
1.6.4	Poslední boje o uchování vysokoškolského studia regionální ekonomiky v Olomouci	105
1.6.5	Závěr	108
	Exkurz 1: Katedra družstevnictví na VŠE	109
	Exkurz 2: Katedra hospodářských dějin na VŠE	115
2	Osobnosti českého ekonomického myšlení spjaté s VŠE	123
2.1	Úvod	123
2.2	Albín Bráf a Josef Macek: dva přístupy k etickým a sociálním otázkám	125
2.2.1	Albín Bráf: Život a základní názorová linie	126
2.2.2	Role etiky v Bráfově koncepci národohospodářské teorie a národohospodářské politiky	128
2.2.3	Albín Bráf a sociální politika	129
2.2.4	Josef Macek: Život a základní myšlenková linie	135
2.2.5	Sociální otázka v Mackově díle	137
2.2.6	Závěr	142
2.3	Rudolf Hotowetz	143
2.3.1	Životní osudy v době rakousko-uherské monarchie	145
2.3.2	Hotowetzova činnost ve vládě a institucích ČSR	149
2.3.3	Hotowetz pedagogem VŠO	153
2.3.4	Pozůstalost Rudolfa Hotowetze v Archivu NTM	153
2.3.5	Závěr	156
2.4	Čestmír Kožušník	158
2.4.1	Životní milníky	158
2.4.2	Léta šedesátá – Kožušníkovy Návrhy tezí	159
2.4.3	Léta sedmdesátá a osmdesátá – Kožušníková Teorie a praxe cenové tvorby	164
2.4.4	Závěr	168
2.5	František Vencovský	169
2.5.1	Osobnost Františka Vencovského	169
2.5.2	Přínos Františka Vencovského k dějinám českého ekonomického myšlení a k jejich výuce na VŠE	172

2.5.3 Závěr	182
Exkurz 3: Osobnosti českého ekonomického myšlení jako předmět studia	183
3 Jakou ekonomii učíme?	189
3.1 Úvod	189
3.2 Počátky výuky ekonomie v českých zemích: Albin Bráf	190
3.2.1 Výuka ekonomie v 18. a 19. století	190
3.2.2 Založení české ekonomické vysokoškolské vědy	195
3.2.3 Bráfovy učební texty a předmět ekonomie	197
3.2.4 Bráfovo hledání vhodné ekonomické školy a metodologie	200
3.2.5 Závěr	203
3.3 Ekonomie v době první republiky: Pohled Josefa Macka na charakter ekonomie a její společenskou roli	203
3.3.1 Charakter vědy a ekonomie jakožto věda	204
3.3.2 Význam hospodářských otázek a společenská role ekonomie	208
3.3.3 Společenská role ekonomie a Mackovo pedagogické působení	211
3.3.4 Závěr	216
3.4 Výuka ekonomie na rozhraní dvou epoch: Vysoká škola politických a hospodářských věd v letech 1949–1953	217
3.4.1 Koncepce studia	218
3.4.2 Učební plány	219
3.4.3 Závěr	225
3.5 Ekonomie v době reálného socialismu I: Výuka dějin ekonomického myšlení na VŠE v Praze	225
3.5.1 Výuka dějin ekonomického myšlení v letech 1953–1978	226
3.5.2 Výuka dějin ekonomického myšlení po roce 1978	228
3.5.3 Závěr	232
3.6 Ekonomie v době reálného socialismu II: Výuka ekonomie na VŠE	233
3.6.1 Struktura studia ekonomie	234
3.6.2 Závěr	238
3.7 Ekonomie v době reálného socialismu III: Ekonomický ústav ČSAV	238
3.7.1 Léta sedmdesátá a „Společenství Václava Klause“ (SVK)	239
3.7.2 Diskuse o stavu společnosti a alternativní přístup k ekonomii	240
3.7.3 Závěr	243

3.8	Proč učit ekonomii?	244
3.8.1	Jak definovat ekonomii?	244
3.8.2	Jak učit ekonomii?	250
3.8.3	Závěr	251
Závěr		253
Resumé		260
Seznam pramenů		266
Literatura		267
Seznam autorů		280
Jmenný rejstřík		281
Věcný rejstřík		282

ÚVOD

Na jaře roku 1919 rozhodovalo Revoluční národní shromáždění Československé republiky o založení vysoké školy pro obchodnická studia. Návrhy byly hned dva – jeden počítal s jejím umístěním v Praze, druhý v Olomouci. Praha navrhovala školu tříletou, otevíranou postupně od podzimu 1919. Tento návrh zvítězil, a tak na podzim roku 1919 byl otevřen první ročník výuky ekonomie na samostatné vysoké škole.¹

Devadesát let institucionalizovaného vysokého ekonomického školství je významnou kapitolou nejen v dějinách ekonomického myšlení, ale také v českých a československých dějinách. Při historickém pohledu bylo založení Vysoké školy obchodní „jen“ pomyslnou špičkou ledovce, vyvrcholením desítky let trvajícího úsilí národohospodářských odborníků, které započalo s požadavkem na hospodářské posílení českého národa. Velký český národohospodář Albín Bráf ve svých národohospodářských úvahách označil hospodářskou emancipaci Čechů uvnitř rakousko-uherské monarchie za třetí fázi českého národního obrození, následující po jazykové a politické emancipaci. Albín Bráf napsal: „Obrození české není hotovo, obrození české vstupuje snad ve své poslední, ale nejtěžší úkoly, úkoly dohonit to, co zanedbala doba minulá, to je národohospodářské obrození české.“²

Potřeba hospodářské emancipace však narážela na ne zrovna čilého podnikatelského ducha české společnosti; tato skutečnost se projevovala poměrně nízkým sklonem k obchodování a investování, ale především neochotou nést podnikatelské riziko. To u buditelů typu F. Palackého, A. Bráfa, F. L. Chleborada či K. H. Borovského vyvolávalo potřebu napomoci českému hospodářskému obrození národohospodářským vzděláváním. Jejich heroické úsilí dostane pevné kontury a můžeme je plně docenit, teprve když si uvědomíme, že vystoupili v době, kdy se tvrdilo, že obchodu nepomůže škola

¹ Národohospodářská fakulta Vysoké školy ekonomické v Praze při této příležitosti svolala vědeckou konferenci, která měla za cíl odpovídajícím způsobem připomenout počátky samostatné ekonomické vysoké školy v Čechách. Blíže o konferenci Doležalová, A. An Anniversary of An Institution – A Report on the „Teaching Economics for 90 Years“ Conference. *Prague Economic Papers*, 2010, vol. 19, č. 3, s. 284–288. ISSN 1210-0455.

² Bráf, A. *Národohospodářské potřeby české*. Praha : Svépomoc, 1909, s. 27.

a školské vzdělání. Nejlepším obchodníkem mohl být jedině ten, kdo začal od píky, samostatný obchodník, odchovaný školou života. V důvodové zprávě k zákonu o založení Vysoké školy obchodní jsou tyto názory shrnuty do vět o tom, že dříve převažoval ve společnosti názor, že u praktického obchodu rozhoduje spíše sklon povahy jednotlivce a povahy národní. A že chybějící rodinné a národní tradice se nedají nahradit školní výchovou: „... *ba spíše prý tím hůře, čím kdo déle prodlí ve škole, v ovzduší nepraktických teorií, v ovzduší ploché, školské uniformity. Ale dnes jest toto stanovisko překonáno; i národové, kteří mají veliké tradice obchodní, jejichž národní charakter je ryze praktický, obchodnický a vypočítavý, u nichž i přirozená poloha téměř vnucuje jejich zemím ráz obchodní, totiž Angličané, nemluvě ani o Němcích, věnují obchodnímu školství největší pozornost.*“³

Na stránkách knihy budeme klást dvě klíčové otázky, které se týkají míry kontinuity a diskontinuity a míry politizace v ekonomickém vzdělávání v českých zemích (a Československu) od počátku jeho institucionalizace v roce 1919 až do současnosti. Na obě otázky dává kniha v jednotlivých kapitolách zřetelné odpovědi nebo alespoň naznačuje, kudy se může ubírat další výzkum.

První otázka vyplývá z hypotézy, že každá doba má své hlavní proudy myšlení a každý z ekonomů a profesorů, který se nějakým způsobem zasloužil o institucionální uspořádání ekonomického vzdělávání, či který působil v tomto prostředí pedagogicky, vtiskl sem své představy o tom, co je třeba učit na vysoké škole takového typu. Jak lze vyčíst z dobových pramenů, minimálně od poloviny 19. století se v českém intelektuálním prostředí vedla diskuse o podobě a smyslu ekonomického vzdělávání; diskuse však neustala ani v celých uplynulých 90. letech.

Střídala se přitom dvě vymezení ekonomického vzdělávání: zatímco v počátečních letech jasně převažovala snaha vytvořit školu vychovávající zdatné obchodníky, popř. státní úředníky, s postupem času – zvláště v době meziválečné – nabývaly na síle hlasy požadující prohloubení teoretického přístupu k ekonomii. Tyto hlasy ale po druhé světové válce ztrácely na síle a v padesátých letech převahu opět nabyla výchova pracovních sil pro státní správu a státní podniky. Ač se o zásadních úpravách osnov ekonomického vzdělávání vedly poměrně široké debaty, úpravy byly provedeny až poté, když se komunisté zmocnili v únoru 1948 vlády. V té době byly osnovy i personál kompletně podřízeny ideologickým a technickým potřebám řízení plánovaného hospodářství. Došlo k naprosté změně účelu univerzitního

³ <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/tisky/t0516_00.htm>. [online, cit. 2010-09-20].

vzdělávání, role univerzity ve vzdělávacím systému i pole působnosti tradiční univerzitní autonomie a samosprávy. Teprve po několika letech pokusů se novému komunistickému vedení podařilo stanovit pevný institucionální rámec ekonomického vzdělávání. Vysoká škola ekonomická však už v padesátých letech začala ztrácet svou pozici instituce pěstující ekonomický výzkum a přenechala tento prostor především nově vzniklému Ekonomickému ústavu Akademie věd.

Co se týče druhé, neméně závažné otázky, na kterou lze v knize nalézt odpovědi, tedy otázky o vztahu ekonomie a politiky, resp. o politizaci výuky ekonomie, tak ta vychází z hypotézy, že od úplných počátků sloužila myšlenka ekonomického vzdělávání také politickým cílům. Hypotéza je v knize prověřována v několika směrech. Prvním je efektivita agitace ve prospěch národnostně českého ekonomického vzdělávání. Je totiž otázkou, kdy byly překonány Palackého a Bráfovy stesky na absenci podnikavosti v českém národě a kdy absolventi ekonomických kurzů a škol místo toho, aby usilovali o kariéru ve finančních institucích nebo státní správě, zamířili cestou vlastního podnikání. A dále, zda ti národnostně čeští absolventi, kteří se prosadili v rakousko-uherské státní správě, skutečně pracovali pro českou národní myšlenku nebo ji pouze využili k naplnění svých cílů.⁴

Druhým směrem prokazování hypotézy o politizaci ekonomie může být poukaz na prestiž národohospodářů a později ekonomů, absolventů ekonomického vzdělávání. Na konci 19. století se jí přirozeně těšili jako důležité osobnosti českého intelektuálního prostředí. Ekonomie však zatím nepatřila k prestižním oborům; studenti si obvykle vybírali obchodní akademii až poté, co se nedostali na gymnázium. Přitom – soustředíme-li se na československou politickou scénu po vzniku Československa v roce 1918 – nelze přehlédnout, jakou pozici v ní měly právě osobnosti s ekonomickým vzděláním, obvykle absolventi právnické fakulty. Ovšem velká hospodářská krize tuto důvěru v osobnosti ekonomicky vzdělané zřejmě výrazně narušila. Budeme se proto ptát, jakými proměnami prošel vztah mezi ekonomikou a politikou, jak se tento vztah projevoval v historii ekonomického školství či v jaké podobě jej lze nalézt zformulovaný u předních českých národohospodářů a ekonomů.

Budeme se vracet k týmž tématům i osobnostem opakovaně. Ať totiž mluvíme o národohospodářské vědě, národohospodářském vzdělávání nebo úsilí o založení české ekonomické vzdělávací instituce, vždy znovu jsme konfrontováni se jmény jako Albín Bráf nebo Josef Macek. Budeme se tedy s jejich jmény setkávat v každé z kapitol. Ovšem v každé z těchto kapitol jsou

⁴ Blíže Hroch, M. *Na prahu národní existence*. Praha : Mladá fronta, 1999.

jednotlivé osobnosti nahlíženy z jiného úhlu pohledu – jednou jako národní buditelé, podruhé jako iniciátoři ekonomického vzdělávání, jindy jako zakladatelé, pedagogové, myslitelé.

Kniha je vedle Úvodu a Závěru rozdělena do tří kapitol. První kapitola knihy, Dějiny jedné instituce, se zaměřuje na institucionální vývoj ekonomického vzdělávání v českých zemích od poloviny 19. století do roku 1953, kdy vznikla Vysoká škola ekonomická. Hlavní cíl této kapitoly by se dal vystihnout jako postižení klíčových momentů, které rozhodovaly o podobě institucí, jež v tomto období působily. Jsou přitom vzaty v úvahu specifické okolnosti, v nichž se české země nalézaly ve druhé polovině 19. století, kdy jako jiné malé porobené národy hledaly cestu k rovnoprávnosti. Ukáže se přitom, že národní obrození nemělo jen politickou a jazykovou dimenzi, ale také dimenzi hospodářskou, jejímž důležitým akcelerátorem bylo právě ekonomické (dříve obchodnické) vzdělávání.

V první části jsou detailně popsány okolnosti, které rozhodly o založení Vysoké školy obchodní, i diskuse, které mu předcházely. Druhá část mapuje počátky ekonomického vzdělávání v Čechách, které se odehrávalo v prostředí národního hnutí ve druhé polovině 19. století a mělo nejprve podobu boje za zřízení obchodnických škol, které by pěstovaly podnikatelského ducha, přes 20. a 30. léta, kdy se Vysoká škola obchodní etablovala jako významná vzdělávací instituce, na níž působily významné osobnosti hospodářského a politického života té doby, přes léta čtyřicátá, kdy pod tlakem nacistických represí se část akademické obce odmlčela, emigrovala nebo zahynula v koncentračních táborech, aby se po skončení války po svém vyrovnávala s novými institucionálními i ideologickými podmínkami, až po nahrazení Vysoké školy obchodní Vysokou školou věd hospodářských a její uzavření a nahrazení Vysokou školou ekonomickou v roce 1953.

V centru pozornosti stojí nejen institucionální vývoj, ale také opakované reformy osnov a studijních plánů a personální otázky. Text jasně dokládá, jak se ekonomické vzdělávání dostávalo do stále těsnějšího sevření ideologických stereotypů a jak byli politickou mocí likvidováni nejen odborně fundovaní pedagogové, ale také nadaní žáci. Škola také pocítila represe spojené s politickými procesy, především s Rudolfem Slánským, protože někteří z jeho spolupracovníků, například Josef Goldmann, na škole vyučovali.

Bezprostředně následující část ukazuje Vysokou školu věd hospodářských, tedy institucionální nástupkyni Vysoké školy obchodní v poválečném období, pohledem jednoho z tehdejších studentů. Je v ní zachycen duch doby, úcta k tradici, kterou škola ve společnosti představovala především díky některým svým pedagogům a absolventům. Je zde zachycena vzdělávací instituce

v období, v němž byla vyučována jak klasická či neoklasická ekonomie, tak marxismus, kde se potkávali levicoví liberálové i rodící se marx-leninisté. Je zde ale také zachyceno ono přelomové období, kdy přestávaly platit akademické svobody, kdy do studia začali zasahovat političtí vedoucí jednotlivých studijních skupin a kdy začaly ze školy postupně mizet jakékoli vazby na tradici Vysoké školy obchodní z první republiky, ať už šlo o bustu prezidenta T. G. Masaryka nebo jednotlivé pedagogy, například Josefa Macka.

Další část popisuje vznik a zánik Vysoké školy politických a hospodářských věd – jedné z institucí, které měly lépe vyhovět požadavkům nového režimu na výchovu spolehlivých „kádřů“ pro řízení socialistické ekonomiky. Personálně i obsahově se měla tato škola rozejít s prvorepublikovou a buržoazní tradicí. Její zřízení bylo dokonce výrazem naplňování programu IX. sjezdu komunistické strany z roku 1949 o budování socialismu. Výuka se měla výhradně založit na marxismu-leninismu, další vědecké bádání v oboru ekonomických věd mělo kopírovat sovětský vzor. Při výběru studentů byli pozitivně diskriminováni studenti z dělnických a rolnických rodin, ke studiu byli uchazeči z těchto řad přijímáni i bez úplného středoškolského vzdělání. Vědeckou a personální „čistotu“ školy měly zajistit pravidelné studijní prověrky. Hlavním cílem této části první kapitoly je ukázat, do jaké míry byla taková snaha úspěšná a do jaké míry se komunistickému vedení podařilo vnést diskontinuitu do ekonomického vzdělávání v Československu.

V šesté části připomeneme téměř zcela zapomenutou kapitolu ekonomického vzdělávání v Československu, Ústav pro plánování při Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci v letech 1949–1953. Už jsme zmínili, že v roce 1919 byly ve hře dva návrhy na zřízení vysoké školy pro studia ekonomie a národního hospodářství a že „konkurentkou“ pražské školy byla škola, která měla sídlit v Olomouci. Tehdy se plán na realizaci druhé školy neuskutečnil. Palackého univerzita se však znovu dostala do hry na konci čtyřicátých let, kdy její vedení přišlo s návrhem na zřízení Ústavu pro plánování. Specifickou součástí tohoto návrhu byl koncept tzv. skladebného hospodářského řádu, který měl být součástí programu reorganizace celé společnosti. Dnes už upadl v zapomnění – místo podnikatelského rizika a motivu zisku je v něm zdůrazňován požadavek osobní odpovědnosti. Je objasněn nejen průběh úsilí o organizaci vysokoškolské výuky v duchu této „skladebné“ filozofie, ale také učební osnovy zamýšlené instituce, její personální a finanční problémy. Je zde také popsána historie ústavu a jím akreditovaných kurzů; ústav lze považovat za první pokus o výuku regionální ekonomiky v Československu.

Na konci kapitoly jsou zařazeny také dva exkurzy do historie konkrétních učebních předmětů na VŠE – družstevnictví a hospodářských dějin. Hospodářské dějiny i po roce 1989 našly své místo ve výuce na VŠE, jsou dokonce nabízeny jako magisterský studijní obor. Družstevnictví, ač se týká tak významného myšlenkového i institucionálního proudu v českých zemích, ztratilo svou pozici na VŠE už na přelomu 60. a 70. let.

Druhá kapitola nazvaná Kapitoly z dějin českého ekonomického myšlení obsahuje studie o ekonomech, kteří jsou spojováni s vysokým ekonomickým školstvím v uplynulých 90 letech. Nejprve budou představeni Albín Bráf a Josef Macek jako významní představitelé toho směru v českém ekonomickém myšlení, který klade důraz na propojení ekonomie s etickými otázkami. Albín Bráf jako zakladatelská osobnost českého ekonomického učení a Josef Macek jako zakladatelská osobnost Vysoké školy obchodní, jeden z jejích prvních profesorů, který v meziválečném období určoval její profil a ducha. Hlavní pozornost je přitom soustředěna na práce, v nichž se zabývali sociálními otázkami.

Ve stejné době jako Josef Macek působil na Vysoké škole obchodní také Rudolf Hotowetz. V letech 1929–1933 přijal pozvání přednášet zde jako externista o aktuálních otázkách národního hospodářství. Otevřel tak praxi, která se potom uplatňovala nejen v meziválečném období, ale své specifické místo měla i v dobách komunistických, a mnoho předmětů přednášených dnes na VŠE se k tomuto modelu – více či méně úspěšně – vrací. Hotowetz nepochybně ve své době patřil k národohospodářům, kteří měli svým posluchačům co nabídnout: jako absolvent právnické fakulty nastoupil do služby v pražském místodržitelství, dlouhá léta ovlivňoval fungování a orientaci obchodních a živnostenských komor, podílel se na tvorbě zákonů, angažoval se při propagaci českého hospodářství na světových výstavách, zabýval se však i teoretickými otázkami souvisejícími s rakouským hospodářstvím. Po vzniku Československa byl vnímán jako člen té nepočetné skupinky, která ovlivňovala hospodářsko-politickou orientaci mladého státu. I když se jeho názory rozcházely s názory Jaroslava Preisse⁵

⁵ Preiss Jaroslav (1870–1946) český finančník. Vystudoval práva, po krátké advokátní a novinářské praxi mu v roce 1907 nabídl Živnobanka úkol provést organizaci průmyslového a hypotečního oddělení. Za války vězněn pro velezradu. Po amnestii se v roce 1917 stal vrchním ředitelem Živnobanky. Z jeho iniciativy vznikl jak Svaz československých bank, tak Ústřední svaz československých bank. Podílel se na konstituování československé finanční politiky. V letech 1918–1920 byl členem Revolučního národního shromáždění, v dalším období si podržel pouze svou

či Aloise Rašína⁶, stal se ministrem v několika vládách a těšil se podpoře prezidenta T. G. Masaryka.

Čestmír Kožušník je absolventem Vysoké školy politické a sociální, kde potom také od roku 1951 působil na katedře ekonomiky a průmyslu. Další jeho působení je spojeno s Ekonomickým ústavem Akademie věd, ale na VŠE se vrátil v letech 1990–1993 jako člen vědecké rady. Díky svému působení v Ekonomickém ústavu v reformních 60. letech je spojován především s přípravou Šikovy ekonomické reformy; podílel se však i na přípravě transformační strategie v rámci Vlasákova týmu v raných devadesátých letech. Jeho klíčové práce časově i obsahově zapadají do období reálného socialismu, a právě na jeden aspekt těchto studií se zaměříme: hlavní pozornost bude věnována Kožušníkovi analýze cenové tvorby za socialismu, a to jak v publikovaných, tak také v nepublikovaných studiích.

V 90. letech spojil svou práci s VŠE také František Vencovský. Naše kniha ho ukazuje jako představitele historického bádání v oblasti ekonomického myšlení, ale také jako významného učitele a propagátora českého ekonomického myšlení. Je autorem základních učebnic pro jeho studium, ale také autorem řady odborných a popularizačních článků z oblasti dějin ekonomických učení či monetární teorie. Je rovněž znám v oblasti hospodářské praxe. Jeho osobnost tak uzavírá pomyslnou parabolu, která se táhne od Albína Bráfa až do současnosti.

V závěru této kapitoly najde čtenář ještě exkurz do dnešní výuky na VŠE, kde je už několik let studijním předmětem seminář, v němž studenti čtou knihy vzniklé v 19. a první polovině 20. století a spolupodílejí se na tvorbě virtuální knihovny *Bibliotheca economica*. Ta představuje na VŠE vedle tradičních pramenů dostupných i na jiných vysokých školách jedinečný zdroj poznání českého ekonomického myšlení: přibližuje totiž dosud nedostupné knihy a málem zapomenuté ekonomy. Díky práci dnešních studentů VŠE tak

nejvýznamnější funkci – vrchního ředitele klíčové prvorepublikové finanční instituce, Živnobanky.

⁶ Rašín Alois (1867–1923), český politik a národohospodář. V roce 1891 promován doktorem práv na PF UK. Vlastní advokátní praxe. Byl jedním ze zakladatelů hnutí Omladina a patřil také k vůdčím osobnostem domácího odboje za první světové války, byl vězněn za velezradu. Podílel se aktivně na vzniku samostatného Československa, v době převratu stál v čele Národního výboru, po vzniku Československa se podílel na přípravě většiny hospodářských zákonů. Byl jmenován prvním ministrem financí ČSR a v březnu 1919 provedl měnovou odluku od Rakousko-Uherska a měnovou reformu. Dne 5. 1. 1923 se stal terčem útoku atentátníka, následkům zranění podlehl 18. 2. 1923.

ze zaprášených knih mohou znovu promlouvat Josef Kaizl, Albín Bráf, Josef Macek. Fascinující muži, o jejichž existenci ještě před dvěma desítkami let věděl málokdo.

Konečně poslední kapitola, Jakou ekonomii učíme?, hledá v sedmi podkapitolách odpověď na otázku, jaká ekonomie se v těch uplynulých 90 letech na Vysoké škole ekonomické a jejích institucionálních předchůdkyních učila. Čtenář přitom v jednotlivých částech najde tři roviny odpovědi na tuto otázku. Rovinu ontologickou, která historizuje vývoj představ o tom, co je to ekonomie a jak je možné ji definovat. Definice jdou přitom od představ prvních kameralistů až po dnešní moderní přístupy k ekonomii. V další rovině, epistemologické, jde o historizaci ekonomie jakožto vědy, jejích poznávacích možností a její role ve společnosti. Konečně rovina metodologická dává odpovědi na otázku, jak doporučovali ekonomové od Albína Bráfa až do současnosti ekonomii učit.

Výše jsme konstatovali, že konstituování vysokého ekonomického školství má své kořeny hluboko v 19. století – dá se proto uvažovat o tom, že obsahová náplň prvních učebních osnov na Vysoké škole obchodní se rodila ještě před jejím vznikem a pod vlivem otců-zakladatelů českého ekonomického myšlení, především Albína Bráfa. Tomu patří druhá část kapitoly. Albín Bráf hraje totiž v tomto procesu klíčovou roli také proto, že mu vdčíme za dotvoření české ekonomické terminologie, ale také proto, že velká část pedagogů na Vysoké škole obchodní se k němu hlásila jako ke svému učiteli. Protože v době Bráfova vědeckého a pedagogického působení náležely české země do svazku rakousko-uherské monarchie, ukážeme také, jaké byly počátky výuky ekonomie v rakouském prostředí. Bude objasněna cesta, kterou ekonomie v tomto prostředí vykonala od 50. let 18. století, kdy se zde začala ekonomie vyučovat v podobě tzv. kameralistiky, a kdy byla roku 1752 zřízena její první katedra. V dalším období se kameralistika rozvíjela na rakouských univerzitách v rámci politických věd, a jejím cílem bylo zabezpečit přísun fundovaných státních úředníků; v roce 1763 byla k tomuto účelu zřízena katedra na právnické fakultě vídeňské univerzity. Zde rovněž působila první rakouská autorita oboru, Joseph von Sonnenfels, a právě jeho žáci se stali profesory politických věd na ostatních univerzitách v habsburské monarchii. Také v Praze byl jeden z jeho žáků, Joseph Ignatz Butschek v roce 1766 dosazen do nově zřízené katedry politických věd na filosofické fakultě pražské univerzity. Pro vývoj výuky ekonomie byla však nakonec zásadní právnická fakulta, po Eberhardu Antonínu Jonákovi spojená nejvýrazněji s Albínem Bráfem. Teoretická ekonomie v českém prostředí tak byla až do vzniku Vysoké školy obchodní spojena výhradně s právnickými studii.

Třetí část této kapitoly je věnována Josefu Mackovi. Byl to právě on, kdo vnášel do Vysoké školy obchodní ducha teoretických ekonomických úvah. Byl totiž přesvědčen, že ekonomie patří mezi vědy sociální a ve svém učení i pedagogické praxi hájil názor, dnes znovu ostatně prosazovaný, že ekonomie má za cíl nejen odhalovat zákonitosti hospodářských jevů, ale také je předávat do nejširšího povědomí tak, aby lidé byli na jejich základě schopni organizovat svůj život. Mackovo pojetí ekonomie je v tomto textu zasazeno do širších souvislostí jeho myšlení, do jeho představ o ekonomicko-politickém uspořádání společnosti, a také do souvislostí jeho pedagogického působení na Vysoké škole obchodní, ale i v jiných institucích.

Tento duch přísné vědeckosti a pedagogického nároku na ekonomii (a ekonomy) postupně vymizel z výuky ekonomie po roce 1948. Jak ukazuje čtvrtá část, věnovaná letům 1949–1953, kdy došlo k několika proměnám obsahu vysokoškolské ekonomické výuky, byla v těchto přelomových letech patrná politická exponovanost; vlivu komunistické ideologie byla podřízena nejen skladba pedagogického sboru, ale i obsah výukových programů. Jednotlivé učební plány byly zpracovány podle sovětského vzoru, za přispění sovětských profesorů; všechny navíc podléhaly schválení sekretariátem ústředního výboru KSČ. Škola se stávala „průkopnickým marxistickým učilištěm“. Všichni studenti museli zvládnout základy marxismu-leninismu (ponechme stranou obsah tohoto pojmu). Přitom tradice marxismu-leninismu byla v tehdejší Československu mizivá: před válkou existovala jediná česky psaná učebnice základů marxistické politické ekonomie.⁷ Byl zde také pouze jediný marxista, který přednášel marxistickou politickou ekonomii předsocialistických formací na české vysoké škole před rokem 1948.⁸

Znalost marxismu-leninismu měla být napříště předpokladem ideově-politické přípravy pro jakoukoli další specializaci. Přesto se studentům v tomto období ještě dostávalo výuky historie, filozofie, dějin státu a práva. Už v roce 1952 však bylo zřejmé, že vysoká škola projde zásadní reorganizací. Studijní plány pro Vysokou školu ekonomickou měly více reagovat na současnou ekonomickou situaci; za pozitivum by se dala označit skutečnost, že se škola mohla alespoň částečně vymanit z ideologického sevření a věnovat se praktickým problémům fungování socialistické ekonomiky. Zřejmým negativem

⁷ Napsal ji Jan Hrubý, vl. jménem Antonín Kamenický (1899–1942). Srov. Chytil, Z., Sojka, M. České ekonomické myšlení v letech 1948–1969. *Politická ekonomie*, 2003, roč. 51, č. 4, s. 566. ISSN 0032-3233.

⁸ Marxista Pavel Hrubý (1914–1994) působil na Vysoké škole politické a sociální v Praze. Srov. tamtéž.

je ovšem fakt, že škola začala ztrácet svůj teoretický potenciál: těžiště vědecké práce se pomalu začalo přesouvat na – po sovětském vzoru nově vzniklé – pracoviště Akademie věd, Ekonomický ústav.

Pátá a šestá část ukazují, že teoretický rámec studia ekonomie na VŠE dále zabezpečovala především výuka dějin ekonomického myšlení, popř. politické ekonomie kapitalismus a socialismu. Výuka tohoto předmětu pak probíhala buď prostřednictvím samostatné katedry nebo později, v době normalizace, v rámci Ústavu marxismu-leninismu. Dějiny ekonomického myšlení byly považovány za součást marxismu-leninismu, s jeho základy se museli seznámit všichni studenti VŠE. Účelově však byly z dějin ekonomického myšlení vytrhávány pouze ty kapitoly, které se daly provázat s učením K. Marxe, V. I. Lenina a dalších klasiků marxismu-leninismu. Jiné směry byly vyučovány jako kritika „nemarxistických“ či „buržoazních“ ekonomických teorií.

V sedmé části se seznámíme s některými aspekty pěstování teoretické ekonomie na Ekonomickém ústavu Akademie věd, který po roce 1953 začal přebírat aktivitu v ekonomickém výzkumu. Do určité míry to bylo nejprve dáno politickým rozhodnutím prezidenta A. Novotného, který právě toto pracoviště pověřil přípravou konceptu ekonomické reformy. Nelze ale také přehlédnout, že v prostředí Ekonomického ústavu se v 60. letech dařilo otevírat dveře zahraničním poznatkům a diskusím, a překonávat tak izolovanost československé ekonomické vědy. Na přelomu 60. a 70. let a potom v letech osmdesátých si toto pracoviště budovalo svou prestiž pěstováním i jiné než marxistické ekonomie. Vytvořilo se zde křídlo ekonomů – na rozdíl od toho reformního – oproštěné od jazyka marxismu-leninismu a hlásící se k paradigmatu neoklasické a keynesovské ekonomie. Tato skupina potom v době normalizace patřila k těm, kdo dokázali odolat tlaku normalizačního, dogmaticky marxistického pojetí ekonomie. Období normalizace je představeno – pro někoho jistě překvapivě – jako období, kdy existovala a pracovala řada většinou ne zcela oficiálních uskupení, která vedla diskuse o nejrůznějších ekonomických otázkách. V závěru této části je položena zásadní otázka, totiž do jaké míry se ekonomie vyučuje na dnešní VŠE.

Na tu se snaží odpovědět také poslední část celé kapitoly. Jde v ní jednak o to ukázat, v čem spočívá specifická difference mezi ekonomikou a jinými sociálními vědami, a potom také o to, jakou funkci může ekonomie plnit a k čemu může být užitečná. Je zde předložena teze, že pouze do té míry, do jaké se lidé nerozhodují náhodně, ale váží možné alternativy a snaží se zvolit takovou kombinaci, která se jim jeví jako nejlepší, má ekonomie co říci. V odpovědi na otázku, jakou ekonomii učit, nabízíme různé odpovědi podle

toho, zda chceme vychovávat ze studentů ekonomy, nebo ne, a zda za ekonomu považujeme pouze toho, kdo si klade za cíl rozvíjet ekonomii jako vědu.

Je zřejmé, že se všichni ekonomové neshodnou na tom, co je to ekonomie či ekonom, ale právě ani na tom, co je smyslem výuky ekonomie. Jednotlivé kapitoly jasně ukazují, jak se dnešní představy o tom, jaká ekonomie by se měla učit, liší i od představ těch, kdo ekonomii jako samostatný obor pomáhali ustanovovat, nebo třeba od představ jednoho z prvních profesorů Vysoké školy obchodní Josefa Macka. Vše nasvědčuje tomu, že diskuse neutichly ani v dnešní době.

Devadesát let vysokého ekonomického školství v Česku je událostí, která se ani touto knihou nevyčerpává. Autoři doufají, že kniha o historii Vysoké školy obchodní, jejích institucionálních pokračovatelů či soupeřů se může stát poučeným průvodcem po vlastní minulosti nejen tisícům jejích absolventů. Těm je také věnována.

1 KAPITOLY Z DĚJIN JEDNÉ INSTITUCE

1.1 Úvod

Vladimír Neff ve svém slavném románu *Sňatky z rozumu* popisuje obchodnické dovednosti jednoho ze svých hrdinů, Jana Borna, tak, že jeho počínání za pultem svědčilo o zkušenosti s vídeňskou školou obchodní. Onou školou přitom byl večerní obchodní kurz. Tato část Neffova příběhu se odehrává na konci 50. let 19. století ve Vídni a na začátku let 60. v Praze. V Praze přitom chování a obchodnické způsoby ve Vídni vyučeného majitele galanterního obchodu způsobilo doslova senzaci. Davy koupěchtivých Pražanů ucpaly Celetnou ulici.

Tento příklad poměrně přesně vystihuje situaci té doby. Národním obrozencům se Češi ve srovnání s Němci zdáli být málo podnikaví a ochotni nést podnikatelské riziko. František Palacký v roce 1852 vyzýval opustit „... *starý a zarytý onen zvyk šlendriánský, onu dávnou ochabělost a zahálku, která je příčinou chudoby a malomyslnosti naší* ...“.¹ Albin Bráb, dobře si vědom skutečnosti, že k podnikatelskému úspěchu je vedle technického rozvoje výroby nutný právě onen podnikatelský duch, neváhal Čechy kritizovat, že když už nějaká ekonomická studia absolvují, hledají teplá místa a klidné pozice, v nichž nebudou muset příliš riskovat: „*Podaří-li se dokonce některému dostat se do zemské účtárny nebo do zemského bankovního ústavu s omezeným počtem úředních hodin a nadějí na pensi, jest to vrcholem všech cílů. Ano tato česká nemoc zažírá se povážlivě i do žactva dvojtřídních škol, jejichž jasné určení přece jest vychovávat pro samostatné povolání maloobchodnické. Touží do bank, záložen, spořitelén, do účtáren větších závodů, jen ne za krámský pult a stůl.*“²

Ve druhé polovině 19. století bylo zkrátka zřejmé, že Češi nedosáhnou v rámci monarchie rovnocenného postavení, dokud se nezačnou emancipovat v ekonomické oblasti. Albin Bráb označil národohospodářské obrození za třetí

¹ Citováno podle Kočí, J. *České národní obrození*. Praha : Svoboda, 1978, s. 379–380.

² Citováno podle Juračka, V. Od rovnocennosti k rovnomocnosti. In Liška, V., et al. *Ekonomická tvář národního obrození*. Praha : ČVUT, nedat., s. 35.

část národního obrození – po obrození jazykovém a politickém. Boj za ekonomickou, tehdy spíše obchodnickou zdatnost se tak na přelomu 60. a 70. let 19. století stal významným proudem v českém národním hnutí, do nějž se zapojily všechny osobnosti, které máme ve zvyku řadit do zakladatelské generace v českém ekonomickém myšlení. Využívaly přitom řady cest – od propagace českých výrobků a vymezování se vůči německé a židovské konkurenci, přes zakládání spotřebních a později úvěrových družstev, která měla řešit tíživý nedostatek finančních prostředků, až k úsilí o vybudování českého ekonomického školství. Českého ve smyslu geografickém i národnostním.

Iniciátoři českého ekonomického vzdělávání urazili dlouhou cestu od prvních večerních obchodních akademií, přes výuku národohospodářských nauk na právnické a technické fakultě až k Vysoké škole obchodní v ulici U pensijního ústavu, kde dodnes sídlí Vysoká škola ekonomická. Právě na institucionální vývoj ekonomického vzdělávání se zaměřuje tato kapitola.

1.2 Založení Vysoké školy obchodní

Ve chvíli, kdy byl v roce 1919 přijat zákon o zřízení československé státní Vysoké školy obchodní, učil se pouze na české technice dvouletý obchodní kurz pro budoucí učitele na vyšších obchodních školách. V roce 1919 bylo na tomto oboru zapsáno 830 řádných a mimořádných studentů. Výuka byla zavedena od školního roku 1907–1908 na základě výnosu rakouského ministerstva vyučování ze dne 24. května 1907, č. 135 ř. z. Výuku zajišťoval jeden profesor obchodních věd a ostatní přednášky vedli externí učitelé; některé přednášky – a to i z národního hospodářství, obchodního a směnečného práva – neprobíhaly na technice, ale na právnické fakultě. Studenti neměli k dispozici knihovnu. Učitelé si stěžovali na velmi nuzné podmínky ke své práci; i u samotného ministra se domáhali zlepšení situace a dobudování dvouletého kurzu do podoby vysoké obchodní školy. Především s argumentem, že ve všech okolních evropských zemích již jsou vysoké školy obchodní zřízeny a že vysoký počet zapsaných posluchačů je pádným důkazem, jak je vysoká škola potřebná. Nebylo totiž žádným tajemstvím, že absolventi obchodního kurzu hledají nakonec uplatnění všude jinde, jen ne jako učitelé. Dlouhá léta si učitelé stěžovali marně. Vláda se bránila poukazem na existující exportní akademii ve Vídni či na možnost studia na jiné zahraniční škole. Situace se změnila teprve se vznikem samostatného Československa.